15/11/2022

“Μεσσηνιακό Αγιολόγιο. Αγιολογικές προσεγγίσεις”

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μεσσηνίας

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Μεσσηνιακό Ἁγιολόγιο

Ἁγιολογικές προσεγγίσεις

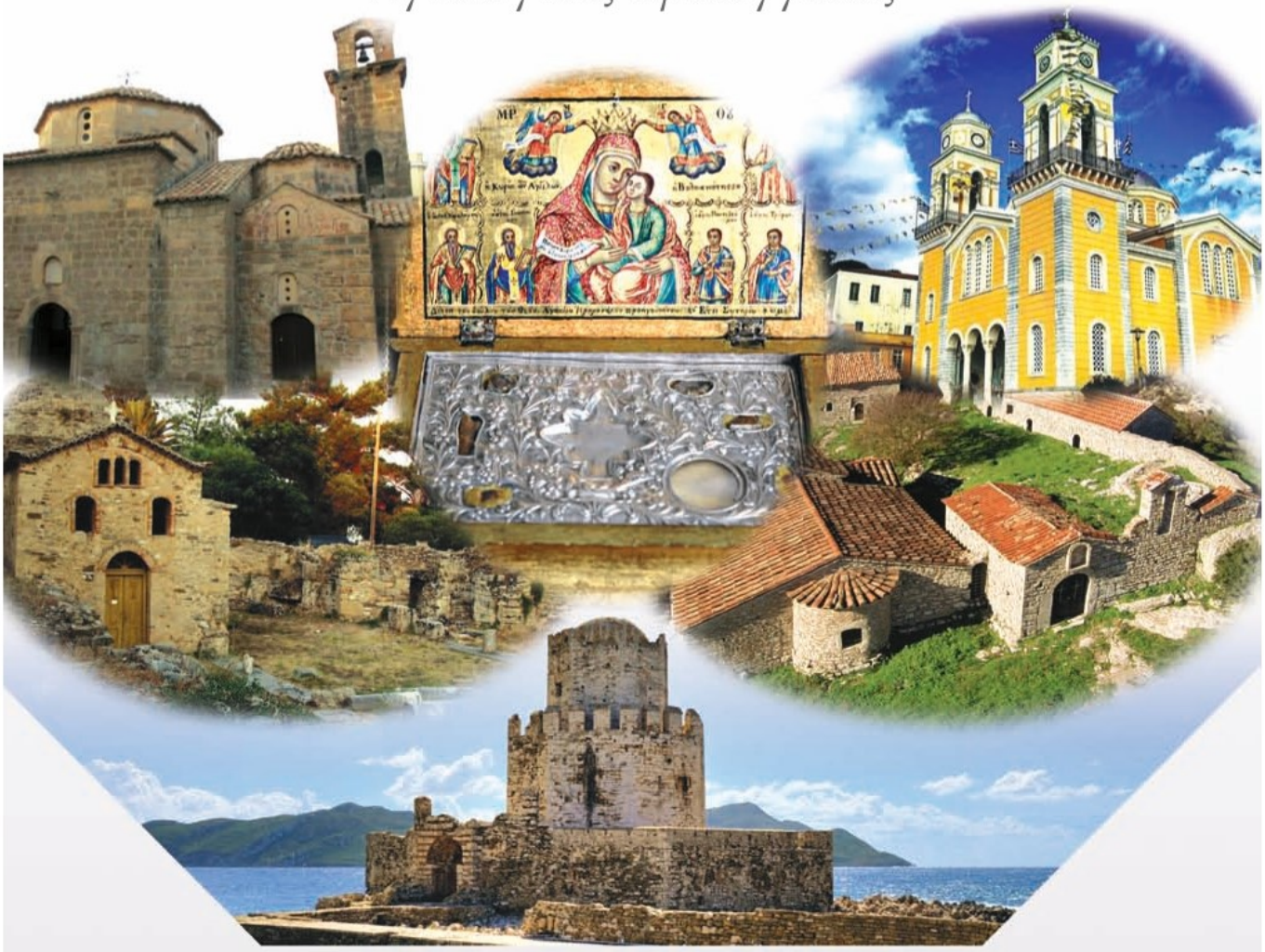

Ἐπιμέλεια: Ἀρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιᾶς

Ἐπετειακή ἔκδοση γιά τά 200 ἔτη
ἀπό τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση 1821

Χορηγός:
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Καλαμάτα 2022

Δρος. Μάριου Π. Αθανασόπουλου

Μέλους ΕΔΙΠ, Τμήματος Φιλολογίας Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

Στο Βυζάντιο, το πρώτο χριστιανικό κράτος στην ιστορία του ανθρωπίνου γένους, οι βασιλείς συνήθιζαν σε επίσημες εκδηλώσεις να κρατούν ανά χείρας ένα πουγκί κατασκευασμένο από μεταξωτό ύφασμα, κυλινδρικού σχήματος, το οποίο περιείχε μικρή ποσότητα χώματος. Το πουγκί αυτό ονομαζόταν ακακία ή ανεξικακία. Σύμφωνα με τον Ψευδο-Κωδινό, η ακακία δήλωνε την ταπείνωση που όφειλε να επιδεικνύει ο βυζαντινός βασιλεύς παρά την απεριόριστη εξουσία που κατείχε, υπενθυμίζοντάς του τη θνητότητα και του ίδιου, καθώς και το άστατο της εξουσίας. Η συνήθεια αυτή μαρτυρά με τον πλέον σαφή τρόπο πως για τους χριστιανούς (τόσο στο Βυζάντιο όσο και μετά απ’ αυτό), υπόδειγμα ζωής, πρότυπο και ιδανικό, από τον βασιλέα ως τον τελευταίο πολίτη, δεν ήταν ο ήρωας (όπως στην αρχαιότητα), αλλά ο άγιος, αφού η «κατά Χριστόν» ζωή ενός ανθρώπου μπορεί να δικαιωθεί μόνο μέσα από τον συνεχή αγώνα του για τελείωση και ένωση με τον Θεό.

Έτσι, από πολύ νωρίς, άρχισαν να κυκλοφορούν κείμενα τα οποία περιέγραφαν τη ζωή και το έργο των αγίων με σκοπό την ψυχική ωφέλεια των πιστών. Λόγω της διάδοσης που είχαν αυτά τα αγιολογικά κείμενα, πολλοί τα χαρακτήρισαν προσφυώς ως τα best-sellers του βυζαντινού κόσμου, αφού ήταν φορείς μιας εκλαϊκευμένης θεολογίας που απευθυνόταν στο ευρύ αναγνωστικό κοινό, σε περιόδους κρίσιμες για τη διατύπωση του δόγματος (περίοδοι μεγάλων θεολογικών ερίδων, εικονομαχία, κ.ά.).

Το γεγονός αυτό με τη σειρά του, οδήγησε στη δημιουργία μιας ξεχωριστής λογοτεχνικής έκφρασης, η οποία ονομάζεται αγιολογία. Με τον όρο αυτό, νοούμε τη μελέτη των κειμένων που περιλαμβάνουν βίους των αγίων της ορθόδοξης Εκκλησίας και της τιμής που αυτή τους αποδίδει, καθώς και την έρευνα ζητημάτων γενικότερου ενδιαφέροντος που αφορούν τη ζωή των αγίων. Τα ζητήματα αυτά μπορεί να είναι θεολογικά, φιλολογικά, ιστορικά, αρχαιολογικά, λαογραφικά, κοινωνιολογικά.

Το νέο βιβλίο που κυκλοφόρησε η Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας και εκδίδεται τη φροντίδι του οικείου Μητροπολίτου και Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Χρυσοστόμου Γ’ (Σαββάτου), έχει ως θέμα του ακριβώς αυτό το οποίο θίξαμε

νωρίτερα• την αγιολογία, σε συνάφεια με τη μεσσηνιακή γη. Ο τίτλος του είναι χαρακτηριστικός: «Μεσσηνιακό Ἁγιολόγιο. Ἁγιολογικές προσεγγίσεις». Πρόκειται για μία επετειακή έκδοση για τα 200 έτη από την ελληνική Επανάσταση του 1821, τη χορηγία της οποίας ανέλαβε η Περιφέρεια Πελοποννήσου, αποδεικνύοντας έμπρακτα τη συναλληλία μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας.

Την επιμέλεια εκδόσεως αυτού του καλαίσθητου τόμου ανέλαβε ο Αρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιάς, Πρωτοσύγκελος της Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας, και συνεργάζονται σ’ αυτόν με κείμενά τους, εκτός από τον Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομο, οι Καθηγητές κ. Παναγιώτης Υφαντής και κ. Γεώργιος Φίλιας. Σημαντική επίσης είναι η συμβολή και του λογίου Αρχιμ. Χριστοφόρου Νταμάτη, ο οποίος συγκέντρωσε και κατέγραψε τους βίους των εν Μεσσηνία Αγίων.

Το βιβλίο διαιρείται σε δύο μεγάλες ενότητες• η πρώτη περιλαμβάνει μία εκτενή εισαγωγή του Μητροπολίτου Μεσσηνίας κ. Χρυσοστόμου με τίτλο: «Οἱ Ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας. Πολῖτες τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ». Με την παιδαγωγικότατη μέθοδο των ερωταποκρίσεων, ο συγγραφέας προσεγγίζει το θέμα με αυστηρά θεολογικά και εκκλησιολογικά κριτήρια, πετυχαίνοντας ταυτόχρονα να μεταλαμπαδεύσει τη γνώση περί αγίων και αγιότητας και στο μη εξειδικευμένο κοινό. Με τρόπο λιτό και στιβαρό, σημειώνει εξ αρχής πως «Τό πρωταρχικό στοιχεῖο ἑνός τόσο σημαντικοῦ θέματος γιά τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία, ὅπως ἡ ἁγιότητα, δέν ἐπικεντρώνεται μόνο στόν τελικό προορισμό μιᾶς πορείας πρός αὐτήν ἀλλά καί στήν ἐπιβεβαίωση ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τή ζώσα μεταμορφωτική δύναμη μέσα στήν ἱστορική πραγματικότητα». Με αυτόν τον τρόπο τοποθετεί το ζήτημα στην ορθή του διάσταση, καλώντας ταυτόχρονα τους πιστούς να αποφεύγουν τους παραμορφωτικούς φακούς που αποπροσανατολίζουν και απεκκλησιοποιούν αυτό το τόσο καίριο θέμα, ιδιαίτερα στις μέρες μας («Ἡ ἁγιότητα σχετίζεται μέ τοῦτο τό γεγονός τῆς Ἐκκλησίας, γιαυτό καί ὁ ἅγιος εἶναι ἅγιος τῆς Ἐκκλησίας καί ὄχι κάποιας ὁμάδας ἤ κάποιων ἀτόμων, ἡ δέ ἁγιότητα ἀποτελεῖ γεγονός ἐκκλησιολογικό καί ὄχι μιά ἰδιότητα ἡ ὁποῖα “κτᾶται” ἀπό κάποιους, ἐξαιτίας κάποιων ἀτομικῶν προσόντων ἤ ἠθικῶν πράξεων, ἀξιομισθιῶν ἤ καί ὑπερφυσικῶν δυνατοτήτων [...] δέν ταυτίζεται μέ τά ἐπιτεύγματα τῆς ἠθικῆς, οὔτε σχετίζεται μέ ὑπερφυσικές ἐμπειρίες ὁποιασδήποτε μορφῆς, γιατί ὅλα αὐτά μπορεῖ νά τά συναντήσει κάποιος καί ἔξω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τόν Χριστό, ἐνίοτε μάλιστα σέ μεγαλύτερο βαθμό καί ἔνταση»). Ιδιαίτερα τονίζει πως επειδή ακριβώς η αγιότητα είναι ένα εκκλησιαστικό γεγονός, «ἔχει τήν ἀναφορά της πρώτιστα στόν ἐπίσκοπο τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας καί τό πρεσβυτέριο, οἱ ὁποῖοι εἶναι οἱ ἐκφραστές καί φορεῖς τῆς “ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης”». Το κείμενο του Μητροπολίτου Μεσσηνίας ολοκληρώνεται με μια ενδιαφέρουσα επισήμανση αναφορικά με τη σύγχρονη εποχή και τη σχέση της με την αγιότητα και την οποία οφείλουμε να

μελετήσουμε ενδελεχώς• εντοπίζει την αιτία της περιφρόνησης της αγιότητας στη σύγχρονη, εκκοσμικευμένη εποχή, στην με κάθε τρόπο και μέσο καλλιέργεια της φιλαυτίας του ανθρώπου, υπογραμμίζοντας με ενάργεια πως αυτή ακριβώς η περιφρόνηση της αγιότητας και η έντονη φιλαυτία που μας χαρακτηρίζει «ὁδηγεῖ μοιραῖα τόν πολιτισμό μας στήν καταστροφή», υποδεικνύοντας ως μόνη λύση «τό ὅραμα τῆς ἁγιότητας», επειδή «δίνει στόν πολιτισμό αὐτό ἕναν ἄλλον προσανατολισμό, ἐσχατολογικό, καί μιά ἄλλη δυνατότητα, μέσα ἀπό αὐτήν τήν μεταμορφωτική λειτουργία του».

Στον ίδιο ρυθμό κινείται και το κείμενο του Καθηγητή του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Παναγιώτη Αρ. Υφαντή, με τίτλο: «"Ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος, ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος". Ἁγιότητα, ἁγιολογική τιμή καί συναξαριακή γραμματεία». Στο κείμενο αναλύεται αρχικά το ζήτημα της αγιότητας μέσα από τη βιβλική κληρονομιά της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, «Στό γεωγραφικό καί πνευματικό περιβάλλον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἅγιος εἶναι ὁ ἐκλεκτός λαός τοῦ Θεοῦ διότι συνδέεται μαζί του μέ μιά σειρά ἀπό ἀμοιβαίες δεσμεύσεις πιστότητας καί ἀγάπης». Το ίδιο περίπου ισχύει και στην Καινή Διαθήκη. Στη συνέχεια ο συγγραφέας δίνει έμφαση στην τιμή που αποδίδεται στους αγίους, αναφερόμενος στους μάρτυρες, τους «μιμητές τοῦ θείου Πάθους» όπως πολύ εύστοχα τους αποκαλεί, στους οσίους, τους «καθηγητές τῆς ἐρήμου» και ισόβιους μάρτυρες της συνείδησης, στους αγίους ηγεμόνες, τους «θεράποντες τοῦ Θεοῦ», στους πατέρες και διδασκάλους της Εκκλησίας, τους ανθρώπους που επωμίστηκαν την «ποιμαντική εὐθύνη καί ὑπεράσπιση τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστης», ενώ κάνει ιδιαίτερη μνεία στους διαρκώς ανανεούμενους χορούς των αγίων της Εκκλησίας. Ακολούθως ο κ. Υφαντής σημειώνει τις περιπτώσεις μέσα στην ιστορία της Εκκλησίας όπου η αγιολογική τιμή αντιμετώπισε αμφισβητήσεις. Η πρώτη περίπτωση αφορά την πρώιμη περίοδο, κατά την οποία οι αντίπαλοι της Εκκλησίας θεωρούσαν το μαρτύριο «δεῖγμα παραφροσύνης» και την τιμή στα ιερά λείψανα «φρικώδη καί ἀποτρόπαιη συνήθεια», ενώ η δεύτερη αφορά την περίοδο της εικονομαχικής έριδας. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το σημείο στο οποίο ο συγγραφέας περιγράφει την κοινωνική απήχηση, τις παρερμηνείες και τις εκτροπές που παρατηρούνται στην τιμή προς τους αγίους της Εκκλησίας. Για το πρώτο (την απήχηση της τιμής προς τους αγίους από την κοινωνία) αναφέρει πως η τιμή καθαυτή «ἐπιβεβαιώνεται στούς θρύλους, στίς παραδόσεις καί στόν ἰδιαίτερο τρόπο μέ τόν ὁποῖο μία τοπική κοινότητα πιστῶν τιμοῦσε κάποιον ἅγιο ἤ ἁγία», προσθέτοντας πως στις παλαιότερες εποχές, η μνήμη ενός αγίου αποτελούσε και μια ευκαιρία για ανάπαυση, ψυχαγωγία και υλική ευωχία. Επιπλέον, σημειώνει, πολλές επαγγελματικές συντεχνίες ή και έθνη ολόκληρα, οικειοποιούνταν έναν άγιο ως προστάτη τους, συχνά με δεισιδαίμονα διάθεση. Για το δεύτερο (τις παρερμηνείες), ο συγγραφέας επισημαίνει τρία βασικά

χαρακτηριστικά: την ευσεβή ιδιοτέλεια (η οποία εκδηλώνεται με την καταφυγή πολλών πιστών «στή μεσιτεία τοῦ ἁγίου, ἐπιδιώκοντας τή θεία εὔνοια ἤ καί ἱκανοποίηση ἐντελῶς κοσμικῶν ἐπιδιώξεων»), την ανταλλακτική θρησκευτικότητα (μέσω της ηθικοποίησης της αγιότητας και της απαίτησης θαυμάτων) και την οικονομική αξιοποίηση της αγιολογικής τιμής. Ένα ζήτημα το οποίο προβάλλει στη συνέχεια ο συγγραφέας, αφορά το πρόβλημα των κριτηρίων στην αναγνώριση ενός αγίου, θέτοντας το δάκτυλο επί τον τύπον των ήλων με ένα καίριο ερώτημα για την εποχή μας: «Ἀναγνώριση, ἀνακήρυξη ἤ κατασκευή» ενός αγίου; Προς επίρρωση όσων υποστηρίζει, παραθέτει μία επιπλέον ενότητα υπό τον εύλογο τίτλο: «Ἀπόπειρες ἰδεολογικῆς χειραγώγησης καί ποιμαντικῆς τιθάσευσης τῆς ἁγιολογικῆς τιμῆς» στην οποία ξεχωρίζει η περίπτωση της άρνησης της Εκκλησίας να συμμορφωθεί προς την απαίτηση ενός σπουδαίου κατά τ’ άλλα βυζαντινού βασιλέα και πολύ πιστού χριστιανού, του Νικηφόρου Φωκά, να τιμώνται ως μάρτυρες της Εκκλησίας όσοι στρατιώτες έχαναν τη ζωή τους στους διάφορους πολέμους του κράτους. Για τη συνέχεια ο κ. Υφαντής κάνει λόγο για τη συναξαριακή γραμματεία, την περιοδολόγηση, τα θέματα και τα πρόσωπα των αγιολογικών κειμένων, ολοκληρώνοντας με μία γενικότερη αναφορά στους αγίους, ως «ζωντανούς θεολογικούς “τόπους”».

Το δεύτερο μέρος του έργου περιλαμβάνει αρχικά ένα σύντομο κείμενο του κ. Γεώργιου Φίλια, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, με τίτλο: «Ὁ τοπικός ἑορτασμός τῆς συνάξεως τῶν ἁγίων μιᾶς μητροπολιτικῆς περιφέρειας (ἱστορικοθεολογική προσέγγιση)». Στο κείμενό του ο συγγραφέας τονίζει τη σημασία που έχει για μια τοπική Εκκλησία ο εορτασμός της συνάξεως των αγίων της, καθώς «ἀποτελεῖ βασικό τμῆμα τῆς ἱστορικῆς μνήμης μιᾶς μητροπολιτικῆς περιφερείας» και επομένως «παράγοντα συνοχῆς τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ της σώματος». Ακολούθως καταθέτει μια σειρά από ιστορικά στοιχεία, προσθέτοντας τη σύγχρονη θεώρηση για το θέμα.

Ένα επίσης σύντομο κείμενο του Αρχιμ. Χριστοφόρου Νταμάτη, Αρχιερατικού Επιτρόπου Καλαμάτας φιλοξενείται στη συνέχεια του τόμου. Τίτλος του είναι «Ὁ Χριστιανισμός στή Μεσσηνία. Σύντομη ἀναφορά». Στο κείμενο αυτό ο συγγραφέας κάνει λόγο για τη διάδοση της χριστιανικής πίστης στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα τη Μεσσηνία, αρχής γενομένης από τα τέλη του 3ου αιώνα. Καταγράφει τους πρώτους αγίους της μεσσηνιακής γης (τους αποστόλους Ονησιφόρο, Επαφρόδιτο και Καίσαρα) και τη σταδιακή εδραίωση του χριστιανισμού (εγκατάλειψη εθνικής θρησκείας, ανέγερση πολλών χριστιανικών ναών σε διάφορες πόλεις και ίδρυση αρκετών επισκοπών στα όρια της Μεσσηνίας). Ο συγγραφέας επισημαίνει επιλογικά πως η εν Μεσσηνία Εκκλησία «ἀνέδειξε διαχρονικά Ἁγίους: Ἀποστόλους, Πατριάρχες, Ἐπισκόπους, Μάρτυρες καί

Μοναχούς. Στήν ἁγιόλεκτη αὐτή χορεία συγκαταριθμοῦνται καί ὅσοι ἐξεμέτρησαν μαρτυρικῶς τό ζῆν στίς λεηλασίες, καταστροφές, βασανισμούς καί φυλακίσεις, μέ προεξάρχοντες τούς κατά τήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821 μαρτυρήσαντες Ἀρχιερεῖς, Κορώνης Γρηγόριο Μπίστη, Μεθώνης Γρηγόριο Παπαθεοδώρου καί τόν Μητροπολίτη Μονεμβασίας καί Καλαμάτας Χρύσανθο Παγώνη».

Ο τόμος ολοκληρώνεται με ένα σύντομο συναξάρι των αγίων και των εθνομαρτύρων αρχιερέων της Ιεράς Μητροπόλεως Μεσσηνίας (το οποίο περιλαμβάνει και τον άρτι αγιοκαταταχθέντα από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως Βησσαρίωνα Κορκολιάκο), που έχει επιμεληθεί ο ίδιος συγγραφέας, καθώς και τρεις ακολουθίες• της συνάξεως «τῶν ἐν τῇ Ἱερᾷ Μητροπόλει Μεσσσηνίας διαλαμψάντων ἁγίων» (ποίημα του ιερομονάχου Αθανασίου Σιμωνοπετρίτου), του οσιομάρτυρος Ηλία του Αρδούνη και του «ἁγίου νέου ἱερομάρτυρος Γρηγορίου, ἐπισκόπου Μεθώνης» (ποίημα του Μητροπολίτου Ρόδου, Κυρίλλου Κογεράκη).

Συνελόντι ειπείν, ο συλλογικός αυτός τόμος που εξέδωσε η Ιερά Μητρόπολη Μεσσηνίας και επιμελήθηκε ο Πρωτοσύγκελλός της, Αρχιμανδρίτης Φίλιππος Χαμαργιάς, Msc Ηθικής Φιλοσοφίας, αποτελεί ένα πρώτης τάξεως εκδοτικό γεγονός τόσο για την τοπική Εκκλησία της Μεσσηνίας, όσο και για την Εκκλησία ευρύτερα. Κι αυτό, όχι μόνο επειδή συγκεντρώνει στις σελίδες του τον αγιολογικό πλούτο της εν λόγω Μητροπόλεως, αλλά και επειδή, με βαθύ θεολογικό λόγο και εμβρίθεια, θίγει ζητήματα καίρια όσον αφορά την τιμή που οφείλουν οι πιστοί να αποδίδουν προς τους αγίους τους και τις πολλές στρεβλώσεις που παρατηρούνται ανά τους αιώνες (και κυρίως στις μέρες μας) σε αυτή την τιμή. Έρχεται δε να δώσει απαντήσεις και να προσφέρει τροφή για σκέψη και προβληματισμό για τα κριτήρια που ορισμένες φορές επικρατούν, τόσο στο λεγόμενο «χριστεπώνυμο πλήρωμα», όσο και στον κλήρο για την ανάδειξη ενός προσώπου ως αγίου της Εκκλησίας.